

Guzelj Jahina

IZDAVAČ**buybook**

Radićeva 4, Sarajevo
Tel: + 387 33 550-495
Fax: + 387 33 550-496
redakcija@buybook.ba
www.buybook.ba

ZA IZDAVAČA

Damir Uzunović
Goran Samardžić

NASLOV IZVORNIKA

Эшелон на Самарканд, Guzel Yakhina
Copyright © Guzel Yakhina, all rights reserved.
Published by arrangement with ELKOST Intl. Literary Agency.
Copyright © za bosanski jezik Buybook 2021.

Sva prava pridržana. Nijedan dio ove knjige ne smije se reproducirati u bilo kojem obliku bez prethodnog dopuštenja izdavača.

UREDNIKA

Ena Hasečić

PREVOD S RUSKOG

Žarko Milenić

LEKTURA

Buybook

KOREKTURA

Jasmina Mujezin

LAYOUT

Boriša Gavrilović

NASLOVNICA

Dizajn naslovnice © Andrej Bondarenko
Slika na naslovnici © Aleksandra Platonova, "Djeca beskućnici", 1926.
Objavljeno uz dopuštenje Čuvaškog državnog muzeja umjetnosti.

POSTAVKA NASLOVNICE

Boris Stapić

ŠTAMPA

Dobra knjiga, Sarajevo

Guzelj Jahina

EŠALON ZA SAMARKAND

S ruskog preveo Žarko Milenić

Sarajevo, 2021.

*Mom ocu,
Šamilu Zagrejeviču Jahinu*

Prvi dio

Petsto

Kazanj

Četiri hiljade *vrsta*¹ – tačno toliko je predstojalo da prođe sanitarni voz Kazanjske željeznice do Turkestana. Ali samog voza još nije bilo – naredba o njegovom formiranju potpisana je jučer, 9. oktobra 1923. godine. A putnika nije bilo – trebali su biti skupljeni po dječijim domovima i prijemnim centrima: djevojčice i dječaci, od dvije do dvanaest godina, oni najslabiji, iscrpljeni glađu. Ali mladi komandir ešalona već je bio tu: vojnik Dejev. Upravo postavljen.

“Djeca”, rekao mu je zapovjednik Transportnog odjeljenja Čajanov umjesto pozdrava. “Pet stotina. Odvesti ih iz Kazanja u Samarkand. Ovlaštenje i upute dobit ćeš od sekretara.”

Tokom godina u transportu, Dejev je pratio sve što se moglo kretati tračnicama – od rekviriranog žita i stoke do kitovog ulja u cisternama koje je prijateljska Norveška poslala izgladnjelom Povolžju. Ali još nije bilo djece.

“Kada ćemo krenuti?”

“Trebali bismo sutra. Prikupi djecu – i leti, Dejev, leti kao ptica! Djeca ne vole duga putovanja, uskoro ćeš to i sam shvatiti.”

To je bio cijeli razgovor – nekoliko minuta, ne više. Samo je nejasno šta je značilo to neobično “i sam ćeš shvatiti”? Ali nije bilo vremena za razmišljanje. Duga razmišljanja su za stare ljude, oni imaju puno vremena.

¹ stara mjera za dužinu; 1,06 km (prim. prev.)

Najprije je otišao u upravu stanice. Obećali su pripremiti, i jesu, samo jedan vagon, nekadašnji prvi razred, nekada plemeni-to plave, a sada blijedosive boje, s tapiserijom, mjestimice pode-ranim presvlakama, gotovo cijelim ogledalima i prostranim za-jedničkim holom, gdje se po želji mogao igrati i valcer. Nekad je postojala putna biblioteka, pa čak je bio postavljen i veliki klavir, ali sada je tu bila izgrebana kada od lijevanog željeza (očito je bila dovučena iz Odjeljenja za pranje i tu zaboravljena). Izgledala je smiješno, okružena praznim policama s knjigama i pocrnjelim kandelabrima. Dejev se namrštio, ali je primio vagon. Naredio je da se otrgnu tapiserije, sruše kandelabri. U kupe je, umjesto elegantnih mreža za prtljagu, dodao drugi i treći nivo kreveta. I ostavio kadu. Pokušao je zatražiti i peć od lijevanog željeza, tako da bi djeca imala gdje zagrijati vodu za pranje, ali je bio nazvan buržujem i odgodio ideju opskrbe toplom vodom za kasnije.

Drugi je vagon morao pričekati do sutra: vozili su ga iz Krasne Gorke, gdje je četiri godine stajao na stražnjem dijelu željezničke radionice. Pogledavši na ono što je dobio Dejev se stresao: nije to bio obični vagon, već crkva na tračnicama. Očito je zato toliko dugo skupljao prašinu u bazenu za pročišćavanje jer ga je bilo teško prilagoditi bilo kakvim sovjetskim potrebama. Naprimjer, mogla se ukloniti zelena bronza s kupole, rastaviti oltar. A šta je s lučnim prozorima ispod crvenog ruba? A ukrasi ispod krova?... Dejev je dobio i taj vagon. Jedina prednost: bio je prostran. “U ko-liko će redova police bile ugrađene?”, upitao je šef stolarske artele, s poštovanjem razgledajući visoki strop. “Hajde u tri!”, Dejev je odmahnuo rukom. Možda bi stale i sve četiri, ali djeca bi se mogla bojati penjanja na sam vrh.

Nekoliko dana kasnije, iz blizine Simbirska, poslan je va-gon-kuhinja – kutija na točkovima, brzo napravljena od blanja-nih daski i kasnije popravljena neplaniranim zakrpama od šper-ploče, a izvijajući dimnjak virio je iz mansardnog prozora. Rekli su da je od devetnaeste godine bilo puno takvog smeća u slijepim ulicama Simbirska, i Dejevu bi nešto moglo odgovarati, ali nije bilo vremena da ode i provjeri.

Na kraju je putnički voz koji je došao iz Moskve rasformiran i pet vagona dovučeno je do Dejevovog voza, koji su radnici na pruži među sobom nazivali *vijencem* zbog raznolikosti boja i oblika. Vagoni sa sjedištima, nadimljeni i zapljuvani, trebali su, ne stolare, nego temeljito čišćenje. Ali do tada je Dejev toliko mučio šefove stanica zahtjevima (da, svi: “sada!”, “ovog časa!” i “sigurno!”) da mu je čišćenje bilo uskraćeno. Pljunuo je, uzeo nekoliko kanti vode i počeo ga sam prati.

Tada se ona pojavila prvi put. Dejev je u tom trenutku bio sagnut nad mokrim podom, s krpom izvađenom ispod police s gomilom ljuskica sjemena – a dvije su mu se pješadijske cipele tupog nosa pojavile na samom licu. Podigao je pogled: listovi na nozi mršavi, ne u vojničkim, nego u nježnim vunenim čarapama.

“Ubico”, započela je razgovor. “Zašto odugovlačite?”

Dejev je ostao zatečen. Još je više podigao pogled: suknja je bila crna, uska, a ispod nje oštra koljena.

“Dok vi tu trbuhom puzite po podu, djeca umiru.”

Pokušao je izvući se ispod police i sjesti – potiljkom je udario o rub police.

“Ko si ti?”, Dejev je bio sramežljiv pred ženama i zato ih je oslovljavao isključivo s “ti”, a držao se ponosno, s izazovom.

“Dječiji komesar. Ići ću s vama u Samarkand, ako se udostojite ustati iz bare i počnete izvršavati zapovijedi.”

“Imaš li ime, komesare?”

“Bijela.”

Dejev još uvijek nije shvatao je li to ime ili prezime. Nije se usudio ponovo postaviti pitanje.

Bila je starija od njega, ali ne toliko da bi mu mogla biti majka. Prije starija sestra. Lice joj je bilo lijepo i strogo. Kosa svijetlosmeđa, kratko ošišana, s kovrčama u svim smjerovima. A pogled komandirski, poput pogleda zapovjednika vojske. Pod takvim pogledom htio je brzo skočiti i smjesta se ispraviti, ali suzdržao se: polako je zagladio pramen (istovremeno odmahujući nekoliko prilijepljenih ljuski suncokreta s čela), ležerno bacajući krp u

kantu (voda je prsnula preko ruba i poprskala komesarkine cipele) – i ostao sjediti na podu, malo se zabacivši.

Onda, možda možete pomoći oko čišćenja, druže Bijela? Ili ćemo ljude dovesti u staju?

“Pomoći ću”, ozbiljno je odgovorila. “Samo noću kada djeca budu spavala.”

“A ti i ja, ispada, da nećemo?”, Dejev je izvalio. Uopšte nije želio biti drzak, već mu je ludi jezik to sam izbacio.

I posramio se zbog te ružne šale. Ustao je i očistio prljavštinu sa svojih zgužvanih pantalona i golih koljena. A kad se uspravio, shvatio je da gošću gleda odozdo prema gore: komesarka Bijela bila je viša za čak pola glave.

“Bojim se, Dejev, da nećemo stići spavati”, rekla je, gledajući ravno ispred sebe, a on joj je na kraju osmotrio oči – hladno sive, s ravnim trepavicama. “Nećemo moći do samog Samarkanda.”

Nekoliko minuta kasnije on je već je hodao pored Bijele. Zapravo nije hodao – žurno je išao stazama mokrim od kiše, trudeći se svim silama da se ne oklizne i ne počne trčati.

Hodala je široko, preko pragova, iako su joj noge bile djevojački mršave, a figura joj je bila vitka, jedva se razabirala ispod širokih nabora bluze, stegnute kaišem u struku. Dejev je posmatrao brzo kretanje njenih četvrtastih cipela i pomislio da se u njima sigurno moraju skrivati mala i uska stopala. Spotaknuo se, opsovao – otjerao neprimjerenu misao od sebe.

“Pokušat će povećati kvotu – ne slažete se!”, Bijela je govorila brzo, ne trudeći se da okrene glavu prema sagovorniku, već kao da izbacuje rečenice prema naprijed, a on je morao ubrzati korak kako bi čuo upute. “Pokušat će dodati bolesnike pod krinkom zdravih – ne slažete se!”

Dejev nikako nije mogao razumjeti s kim se ne treba složiti. Drugim riječima, na koga je komesarka tako nemilosrdno pucala riječima?

“Počet će vršiti pritisak sažaljenjem”, prebacite sve na mene. Recite im da je Bijela toliko principijelna i bezosjećajna da ne postoji način da se nešto dogovori s njom, naprosto nije čovjek, već kamen...

“Ali ja sam komandir ešalona”, podsjetio je Dejev za svaki slučaj.

“Vi ste komandir”, složila se Bijela. “Ako svalite sve na mene. Još je bolje da šutite, ja ću sve sama reći.”

Izašli su u grad pokraj staničnog dvorišta i ubrzo se našli u samom srcu, gdje je na glavnom trgu stajala palata od granita i mramora, sa stubovima od tri obuhvata i prozorima mnogo višim od ljudskog rasta – nekad Skupština plemstva, a sada Kazanjski centar za evakuaciju broj jedan. Djeca su tu dovođena iz bližih i daljih krajeva crvene Tatarije, ona koju njihovi roditelji nisu željeli ili nisu mogli hraniti; otuda se i očekivao lavovski udio putnika Dejevovog ešalona.

Međutim, Prijemni centar izbliza nije nalikovao palati, već opkoljenoj tvrđavi. Prozori podruma bili su obloženi daskama – čvrsto, mjestimice u dva sloja, a šiljasti prozori prizemlja zamijenjeni su limom i šperpločom. Stubovi od bijelog mramora imali su gustu mrežu pukotina. Zidovi su bili ispunjeni rupama tako obilno da su izgledali kao da su građeni od neobično rahlog i poroznog kamena (Dejev je odjednom prepoznao te rupe: male od metaka, veće od granata). Zgrada je izgledala surovo i nepriступačno, kao da okolo još uvijek bjesni Građanski rat. Od koga su se branili oni koji su bili unutra? Zar od djece koja osvajaju ustanovu?

I bili su rasuti posvuda – na granitnim ulaznim stepenicama, po novinama raširenim uz zidove – desetak malih prljavih tijela umotanih u krpe do brade i lijeno nepomičnih na kiši. Dejev je više puta primijetio sličnu sliku, ali nikada nije pomislio: zašto djeca leže van Prijemnog centra, a ne unutra?

Na blagoj rampi za konjske zaprege, Bijela se popela do ulaznih vrata i pokucala. Nije bilo odgovora. Ponovo je pokucala,

snažnije, trgnula čvrsto zatvorena vrata – i opet bez rezultata. Stala je na prste i nekoliko puta lupila rukom o šperploču koja je prekrivala otvor prozora – gotovo je posjekla ruku na čavao.

Tvrđava je šutjela. I djeca koja su ležala u podnožju.

Niko se nije ni pomaknuo. Nekoliko parova očiju s tromom znatiželjom posmatralo je postupke žene, a samo je jedno dijete – maleno, preplanulog lica, poput prljavog krompira – udobnije sjelo kako ne bi propustilo predstavu. Njemu se Bijela okrenula.

“Zašto ne otvore?”, pitala je jednostavno, prijateljski.

Niti ima komandirski ton, niti komandirski pogled, iznenadio se Dejev. Ali komesarka zna govoriti ljudski!

Dječaćić je neko vrijeme šutio, gledajući mimo nje i gore, odakle su padale sitne kišne kapi.

“Došli ste malo kasno”, promrmljao je nevoljko. “Dođite sutra, ujutro će biti ljubazniji.”

“Sad nam trebaju”, uzdahnula je Bijela. “Možda postoji drugi način... Pomozi nam.”

On opet nije odmah odgovorio, kao da su riječi do njega dopirale izdaleka.

“A šta će biti sa mnom?”

“Reći ću ti kako se dolazi u Prijemni centar. Ne biste ovdje pred vratima prosjačili, brisali trijem pantalonama. A i sestre bi te uzele pod ruku i uvele unutra, oprale, nahranile i dale obrok.

“Lupetaš”, nestašni se smjesta naceri pokazujući crne zube.

“Danas, u ponoć, će biti racija na Ušću: Dječija komisija i milicija će pročešljati obalu. Nađene će odvesti do Prijemnog centra. Dakle, svi koji žele pod krov i na obroke trebali bi biti na Ušću prije zalaska sunca. A ko ne želi, neka ide do vruga i da ne ide pod noge. Jasno? Prenesi to svojimima.”

Lice-krompir se iskrivilo, podižući obrve u nevjerici i trzajući nosnicama.

“Neka mi zabiju nož u srce, čavle u oči!”, Bijela se udarila stisnutom šakom u grudi, kao da gura bodež između rebara, a lice joj se odmah izgledilo i zavjerenički nasmiješilo.

“A sad mi pomози”, ponovo upita Bijela.

Dječak je ustao – polako, jedva pomičući udove, kao da se kreće dnom rijeke, a ne kopnom – i otišao do ulaznih vrata. Okrenuo im je leđa i, smjesta izgubivši svu svoju lijenu ugladenost, silovito udarao petama i šakama; mlatio je tako usrdno da je teško lakirano drvo zadrhtalo, a šarke zaškripale.

“Mora se jako lupati”, objasnio je ne prekidajući i pomalo zadihan. “Možete ih dobiti samo ustrajnošću!”

“Rečeno je da nema mjesta!”, odjeknu minutu kasnije negdje odozgo, s prozora.

Ali dječak je nastavio lupati, bez snižavanja napora, i ubrzo je na jednim vratima škljocnuo ključ. Nestašni se odmah maknuo ustranu, a metla koja je iskočila iz otvora zanjihala se zrakom.

“Gubi se odavde, vucibatino!”, na otvoru se pojavila ogromna ženska prilika koja je mahala metlom poput mača. “Idi do vraga!”

“Kakvu ste tvrđavu ovdje postavili?”, Bijela je govorila vrlo tiho i s takvom prijetnjom da se Dejev stresao. “Rat je davno završio.”

“Nekom je gotov, a nekom je u punom jeku”, vratarka nije bila zatečena. “Cijelu instituciju će raznijeti! Nisam ja kriva što je svakodnevno ovdje cijela vojska! A gdje su svi?”

Bez ijedne riječi Bijela je ušla, a ogromna žena se odmaknula i spustila metlu. Dejev je jurnuo za njim – u gustu tamu zgrade s čvrsto zastakljenim prozorima.

“Drugovi, kome ćete vi?”, vratarka je idalje bila na vratima, zaključavajući posljednju od nekoliko brava i nije ulazila u tamu s ključem u ključaonici. “Kuda ćete vi, drugovi? Hej!”

Bijela je već pojurila širokim prednjim stepeništem – tamo gdje je svjetlost osvanula sa sprata. Dejev se spremao požuriti za komesarkom, ali spotaknuo se o nešto mekano – umalo je pao. I opet je posrnuo. I opet je zamalo pao. Tama je malo vrisnula, a zatim podrugljivo zacviljela:

“Drugovi!”

U tami je bilo nemoguće nešto vidjeti. Dejev se zaustavio, pipajući rukama ispred sebe – osjetio je nekoliko obrijanih tjemena.

“Drugovi!”, nasmijali su se s druge strane. “Kuda ćete vi?”

“Na kudinu planinu!”, uzvratilo se s treće. “Uz krivu ogradu!”

“Pogledat slaninu!”

“Il’ popiti vinčinu!”

“Il’ požderat sirčinu!”

A sad se tama ispunila glasovima, cerekanjem, uzdasima.

“Nalemat’ svodnika!”

“I vodnika!”

“I krvnika!”

“Uspat i silnika!”

“Marš!”, zagalamila je vratarka negdje u podnožju stepenica.

Napregnuvši vid i rukama opipavši prostor ispred sebe, Dejev je pojurio za Bijelom – kroz gomilu dječaka koji su sjedili na stepenicama. Dlanovi su mu klizili po ošišanim glavama, potkoljenicama, po nečijim ramenima i leđima. Najviše od svega bojao se zgaziti nekoga, ali dječija su tijela bila puno brža – i sama su bila raspoređena po strani, otvarajući put, poput malih jata, rasutih pri pogledu na veliku ribu koja se približava.

Što se Dejev više penjao, postajalo je sve svjetlije, a gomila veća. Uskoro se stepenište podijelilo na dva kraka, svaki se naglo zavio – jedan ulijevo, drugi udesno – i vodio na sprat. Tu su se već mogle razabrati oči – smeđe, crvene, crne, plave, boje trave – odsvud su posmatrale sa znatiželjom. Dječaci su bili mali i ošišani kao za selekciju. Činilo se da jedan nema uha; ali možda se to činilo u mraku.

Sprat se širio na dvije strane prostranim hodnikom. Široka vrata – nekada svijetlobijela, u zlatnim monogramima, a sada oljuštena do tamnog drveta – vodila su u unutrašnje prostorije. Iz dubine hodnika je sićušna gospođa s naočalama, koja je izgledala poput recepcionerke, već žurila prema gostima. Ali Bijela je – ne čekajući ženu i uprkos njenoj žurbi – otvorila središnja vrata i

odlučno ušla unutra. Dejev je, goreći od neugodnosti, zakoračio iza nje. Nije samo njemu trebalo objašnjenje za drskost.

Ušao je i bio zapanjen: bila je to plesna dvorana. Kroz goleme prozore izdašno se slijevala dnevna svjetlost – gotovo su svi imali cijela stakla, a samo su neki bili prekriveni krpama. Strop je bio neobično visok – morao se iskriviti vrat kako bi se ugledao golemi višeslojni luster veličine parne lokomotive (sve lampe-svijeće bile su slomljene, a bronzane škripe netaknute). Cvijeće od gipsa i crne pukotine bježali su od od lustera po stropu u talasima. Na istom mjestu, iznad, lebdio je orkestralni balkon, ograđen bijelom ogradom, a otrcani, ali ipak graciozni stubovi pružali su se se dalje od njega.

Taj veliki prostor bio je prepun djece do te mjere da je nalikovao čekaonici na željezničkoj stanici. Prozorske su police bile prekrivene krpama i pretvorene u mjesta za spavanje; na svakom su bila natrpana tri ili četiri mališana, ponekad jedan do drugog. Za ležaje su služile i ladice i koferi, i vreće napunjene nečim, i hrpe knjiga prekrivene sijenom – one su se u dugim redovima raširile po parketu (knjige su bile skupe, s kožnim povezom ili od ukrašenog kartona, očito, sabrana djela). Oni koji nisu imali dovoljno mjesta za spavanje ili sjedenje, ležali su ravno na podu, prekrivajući ga gustim, pokretnim slojem prljavo-blijedih udova i mršavih lica.

Niko nije obraćao pažnju na one koji su ušli: oni koji su boravili u Prijemnom centru zurili su kroz prozore, igrali karte, čavrljali, drijemali, grizli uši ili samo bezumno zurili u strop. Čekali su nešto? Šta? Nikad prije Dejev nije vidio toliko okupljene djece. Od obilja golih peta i identičnih, na golo ošišanih potiljaka zaslijepio je. Tutnjava glasova ispunila je uši:

“Nije prvi put da jedemo pseće meso! I ništa, napunili smo trbuh, nismo umrli...”

“Moja je majka tada umirala, zemlja joj je već pokazala svoje crne kandže...”

“Što se ti, promukli, meni ispovijedaš! Ako hoćeš, neće tebe pitati. Već smo premazani prsti, uvijamo se, buha ne miriše...”

“O, presveta Djevo, Majko Božja, Kraljice neba i zemlje! Uzmi moje bolno uzdisanje...”

“I ovdje je hrana gadna: jedi – voda, pij – voda, nikad se nećeš usrati...”

“Da, tvoj Mozžuhin protiv mog Douglasa Fairbanksa – miš protiv slona!..”

“Kad me počnu tući, prisjetit ću se slatke riječi majka...”

“Eh, kažem joj, sestro, vrlo je važno da jedemo, baš kao Lenjin...”

“Drugovi! Jeste li iz Narodnog komesarijata za obrazovanje?”

Žena s naočalama ostala je bez daha od kratkog trčanja (izbliza je Dejev vidio da je njena kosa, skupljena u punđu, bila potpuno sijeda, a mršavost pokazivala da više nije bila mlada, već stara). Ali Bijela nije ni pomišljala da stane – brzo je koračala između dječijih tijela raširenih na podu, okrećući glavu u svim smjerovima.

“Moje prezime je Šapiro”, žena je pretekla Dejeva i nekako se prilagodila brzom ritmu Bijele, kaskajući uz njega, pokušavajući pogledati u lice neobičnog gosta. “Upraviteljica Šapiro.”

“Koliki je ukupan broj djece u Prijemnom centru?”, Bijela je govorila krajnje strogim tonom, kao da je unaprijed okrivljuje za bilo kakav odgovor.

“Četiristo pedeset”, upraviteljica je u hodu skinula naočale i protrljala ih o rub pletene bluze, očito se nadajući da će kroz čista stakla bolje vidjeti pridošlice. “Ali nakon ručka bit će ih još, čekamo konvoj iz Jelabuge.”

“Koliko je njih zdravih?”

“Ovisi o tome koga nazivate zdravim. U ambulanti i u karantinu je četrdeset sedmero njih...”, glava upraviteljice izražavala je sve veću zbunjenost, a disanje je postajalo oštrije od brzog hoda. “Ili ste vi iz Narodnog komesarijata za zdravstvo?”

Pogrešno je bilo natjerati staru osobu da žuri. Je li Bijela to razumjela? Činilo se da nije. Ili je, naprotiv, sve razumjela?

“Koliko je djece starije od pet godina od ukupnog broja zdravih ljudi?”

“Otprilike, dvije trećine... Ali dozvolite... saznat će se...”, Šapiro je s mukom hvatala dah. “Drugarice?...”

Dejev se osjećao posramljeno.

“Bijela”, predstavio je svoju saputnicu. “Komesarka Bijela iz Dječije komisije.”

“Dječija komisija!”, odahnula je odmah Šapiro, zaboravljajući na otežano disanje. “Na kraju ste nas se sjetili! Umiremo bez vas, umiremo... Zašto nas niste upozorili? Ja bih navela sve brojeve i sastavila popis pitanja da ne pogriješim...”

“Nemojte žuriti”, Bijela je pogledala prozore i zidove između njih: kiša se vani pojačala, a velike kapi već su se slijevale po otrcanoj žbuci pa na parket.

Tražila je razlog: jasno je stavila do znanja da je vidjela i ukočila. Nevjerovatan način da se, ne samo riječi već i gestovi, pa čak i tihi pogledi pretvore u prekor! Nije ona žena nego zmija.

“Prije svega, naravno, prostorije”, počela je nadahnuto Šapiro. “I sami vidite u kakvim smo uslovima! Oni u Narodnom komesarijatu za obrazovanje vjeruju da su nam dali palatu – i to je to, gotovo! A kako živjeti u ovoj palati? Jesu li razmišljali o tome? Kako učiti? A spavati? A bolovati? U takvim uslovima djeci nije mjesto.”

“Zaista”, potvrdio je Dejev (zaista je želio pomoći jadnoj upraviteljici). “Gdje su kreveti?”

“Nisu spavali u Skupštini plemstva, družu”, Šapiro je poučno odmahnula glavom. “Ovdje su se plesali balovi i slavile gozbe. Ovdje je naš najpodobniji krevet.”

Udarila je rukom po uličnoj polici, očito donesenju iz nekog parka: na njoj se vrtjela gomila mališana, prekrivena svilenim stolnjakom s resicama – posve masnim i odavno izbljedjelim.

“A svaki dan imam novu turu! I gdje ih smjestiti, sve evakuirane?”, Šapiro je tragično raširila mršave staračke ruke i odmah je izgledala poput prestrašenog pauka. “I također svaki dan – pronađeni. Već smo na vrata postavili natpis: *Molimo vas da odvedete sve bebe u Dom za bebe!*... I naznačili smo adresu. Ali majke su

ili nepismene ili tvrdoglave: svako jutro na stepenicama nađemo jednu, dvije bebe ili tri...”

Dejev je osjetio da ga neko gleda. Okrenuo se – kroz staklo višekrilnih balkonskih vrata ga je gledalo nekoliko gipsanih statua koje su, sigurno zbog toga što su bile beskorisne, iznijeli na balkon. Nekima su bili odlomljeni nosevi. Kišnica se slijevala niz nepomična lica kipova.

“...I tako svaki dan – oko deset do petnaest ljudi. Hodaju i hodaju, hodaju i hodaju. I dolazi, ne samo Tatarija – ovdje dolazi Čuvašija, dolazi Mordovija, i Nijemci dolaze iz Saratova, nekidan je došla Kalmikija. Tinejdžere neću pustiti. A trogodišnje dijete? Nemam srca da odbijem.”

“Jeste li vi s pretjeranom srdačnošću zakucali prozore željezom?”, šetajući dvoranom, Bijela se okrenula i energično krenula prema izlazu, kao da je tu domaćica i sama vodi goste po ustanovi.

Bilo je neugodno – i grub ton i bezobrazluk ponašanja saputnice. Nije ona dječiji komesar, već vodnik na paradi!

“Zašto vi tako?”, Šapiro je jedva držala korak s Bijelom. “Prizemlje i podrumi potpuno su neuseljivi, tamo ne možete držati ni stoku: zimi je inje na zidovima debelo poput prsta, a u proljeće i jesen voda do koljena. Prozori su bez stakla od samog rata. Ni kamini ne rade, a kanalizacija je začepljena. E sad, ako bi Dječija komisija pomogla...”

Čudan razvučeni zvuk prekinuo je razgovor: jurio je negdje odozgo, ispod stropa – Dejevu se na trenutak učinilo da je to sirena. Ali ne, to je neko dijete zavijalo – nije plakalo, nego je baš zavijalo – očajno i dugo, samo povremeno prekidajući dah i cviljenje. Čak se i Bijela zaustavila i okrenula prema tom zvuku. Upraviteljica je, međutim, samo umorno odmahнула rukom:

“Ne obraćajte pažnju, to je Senja, Čuvaš. Uskoro će se smiriti.”

Zavijanje nije prestajalo – i dok su gosti napuštali plesnu dvoranu, i dok su išli hodnikom, i dok su ulazili u susjednu sobu. Šapiro je zatvorila vrata, tako da ih taj zvuk ne ometa – glas je prodirao kroz zidove.

Ali čim je ušao u novi prostor, Dejev je zaboravio na Senju i ta sljedeća dvorana ga je zaprepastila. Vjerovatno je to nekada bila svečana blagovaonica. Sada su je naseljavale djevojčice. Bili su tu isti improvizirani kreveti – od knjiga, komada namještaja, kartonskih kutija, ista gužva i skučenost, ista koščata tijela i bose noge – više ne muške, već ženske. I nad svim tim vladala je – hrana.

Strop je bio obojen vedro i izdašno, s nevjerovatnom prirodnošću. Listovi grožđa bili su uvijeni po njegovom obodu, na vrhu su se nalazili golemi plodovi, osvijetljeni sunčevim zrakama. Tu su se rasule ružičaste jabuke i medene kruške, gotovo prozirne. Leptiri su lepršali preko brda marelica i breskvi, a napola oguljeni limunovi vlažno su blistali i gotovo da je iz njih kapao sok.

Tu su zidovi također bili gigantske slike. Pečena divljač, blijedoružičasta izrezana šunka, ostrige, načupkani hljeb i dopola napunjeni pehari s vinom – sve je to bilo nezamislivih veličina i u izvrsnom stanju: ni pukotine, ni plijesan nisu napale to silno obilje – freske su sjale lakom, kao da su bile jučer naslikane.

Tu je bilo veoma tiho: pritisnute nevjerovatnim prostorom, djevojčice su mirno ležale, razgovarajući jedva čujno (čak je i Senja Čuvaš prestao vikati). Dejev je primijetio kako je neko pokušao odbiti komad obojenog mesa sa zida, ali nije uspio: sloj boje bio je gust i jak, a prst djevojčice slab.

Namjeravao je postaviti pitanje, ali samo je progundao iznervirano, posmatrajući voćni oblak koji se širio nad njegovom glavom.

“Kažem vam da nema više prostorija”, uzdahnula je Šapiro.

“Je li moguće nekako premazati tu...”, Dejev se namrštio, tražeći riječ “... umjetnost?”

“Čime? Ugljenom? Nemam ni to.”

“Jasno je s prostorijama”, prekinula ih je Bijela. “Šta vas još muči?”

Na njenom glatkom, zgodnom licu Dejev nije primijetio ni traga osjećaja: komesarka je mirno posmatrala kulinarsko ludilo i stisnutu djecu ispod. Čudne je naravi: sad proključa iz vedra neba, sad je hladna, kao da joj nije srce u grudima, već komad smrznute ribe. Zidovi koji su prokišnjavali i prozori od šperploče zabrinuli su je. A muke djece koja žive u okruženju nacrtane hrane – nisu?

“Kao drugo, naravno, hrana”, odgovorila je Šapiro spremno, pokazujući suhim rukama na slikarske proizvode. “Razumijem sve: pustoš, glad, teška vremena. Ali zašto ih evakuiramo ako ih ne možemo nahraniti? Rublja sedmično po djetetu – gdje ste to vidjeli? Čime ću ih hraniti za rublju? Vodeničnim otpacima od brašna? Ali, ne samo da ih treba hraniti već i izliječiti i ugrijati. To je treće.”

Klimnula je prema kaminu u uglu – širokom od lijevanog željeza i mramora – u čijem je podnožju ležalo nekoliko slomljenih grana i poderanih novina. U ždrijelu kamina nalazila se limena kanta, tamo gdje je iz dimnjaka povremeno kapala voda – vjerojatno od kiše izvana.

“Palata...”, Šapirini naborani obrazi pocrvenjeli su od ogorčenja i činilo se da je sva pocrvenjela od tog razgovora; prsluk joj se raskopčao, pokreti su joj postali zamašni. “Da li su oni u Narodnom komesarijatu za obrazovanje pomislili koliko je drva potrebno da se barem jednom zagrije ova palata? Zimi se vrti snijeg u plesnoj dvorani!”

Odjednom je Dejev osjetio koliko mu je postalo hladno u ovih pola sata provedenih u Prijemnom centru: tu nije bilo nimalo toplije nego vani. Sunčeve zrake, naslikane na stropu, nisu grijale.

“Lakše je tražiti drva za ogrjev nego novac ili smještaj”, Bijela je ponovo prešla na ton tužitelja.

“Pitala sam! Iscrpila sam sav papir na njih!”

“Znači nije bilo potrebno pisati, nego otići u socijalno, upravniku, i ne puštati ga iz kancelarije dok ne da nekoliko kolica za

ogrjev. Treba staviti naoštrenu olovku tom gadu”, Bijela pokaza prstom na mjesto gdje Adamova jabučica obično viri kod muškaraca, “i staviti mu drugu olovku u ruku: neka potpiše! I zaprijetiti da ćete se u protivnom žaliti Čeki² – zbog njegovog nemara i neprijateljskog odnosa prema djeci!”

Dejev je iz nekog posebnog izraza shvatio da je komesarka to činila sama, a možda i više puta. Šapiro je bespomoćno zatreptala kratkovidnim očima, ne odgovarajući na hrabri prijedlog, i samo nekoliko trenutaka kasnije nastavila, kao da se još uvijek nadala saosjećanju:

“Dalje, naravno, higijena – mi je, jednostavno, nemamo. Nema parnog kupatila, nema komore za dezinfekciju – djecu okupamo u kadi, jednoj na njih deset. I jedan komad sapuna na njih deset. A ako odjednom dođe šuga? Ili osip? Bojim se i pomisliti...”

“Prestanite se bojati i žaliti!”, Bijela je podigla glas tako da je Šapiro zadrhtala, a djevojčice su se prestrašeno zagledale u nervozne odrasle. “Dođite u Narodni komesarijat za zdravstvo i lupite šakom o sto! I bacite im šaku većih uši na isti taj sto – kao suvenir od neoprane djece. Brzo ćete dobiti komoru za dezinfekciju, sapun i zubni prašak!”, ogorčeno se okrenula i krenula prema vratima.

Sve je to činila, pomislio je Dejev. Bijela je učinila sve to: lupila je šakom i izlila uši na sto. Ili možda ne na sto – tom nesretnom upravniku za ovratnik. To nije čovjek nego gangrena u suknji. A on je – budala! – zagledao se u njene trepavice i u njena lijepa koljena. I on je dospio da bude u istom ešalonu s njom!

“Savjetujete li me to kao član Dječije komisije?”, zadrhtala je upraviteljica.

“I to hitno!”, napuštajući blagovaonicu, komesarka se nije potrudila pridržati vrata za sobom, a ona su zamalo lupila Šapiro, koja je žurila za njom, po čelu. Dejev je jedva stigao priskočiti kako bi zaštitio staricu od udarca. Da je po njegovom rado bi

² rus. ČK, čezvičajnaja komissija – izvanredno povjerenstvo, naziv za tajnu policiju u vrijeme uspostave SSSR-a (prim. prev.)

tresnuo Bijelu tim vratima – po leđima ili čak po tom lijepom, bahatom licu.

A ona je već letjela stepenicama na drugi sprat, gotovo srušivši neko malo dijete.

“Raširi se more, govno pliva!”, odbrusio je on.

“Jedno govno nije drugom ravno!”, odmah je uzvratila Bijela.

“Nema se tamo šta vidjeti!”, Šapiro se brinula više nego prije, a u glasu joj se osjećala prestrašenost. “Samo ambulanta i karantin!”

Prekasno: komesarka je već svladala let, pete su joj već lupale o pod – negdje gore.

Dječak je bio u grimiznom *kamizolu*³ sa zlatnim cvijećem i kristalnim dugmadima – stajao je u hodniku i pišao u kantu. Kamizol je bio toliko velik da mu se rub naborao i ležao u pregibima na parketu, a tanki dječiji vrat virio je iz ovratnika poput štapa iz bačve. Ispod crvenog baršuna zablistalo je potpuno nago tijelo – dječak nije imao ni pantalone, pa čak ni donji veš. Oslobodivši se nužde, užurbano je podigao rub ogrtača kako se ne bi vukao u hodu i, promeškolvivši se, otišao na svoje mjesto. Njegove bosc noge, vidljive ispod bokova kamizola, nalikovale su nogama slona – ružnih debelih udova koji su izgubili svaki oblik, koračajući polako, s naporom, jedva se podižući s poda.

“Pronašli smo ovo bogatstvo na orkestralnom balkonu, zajedno s perikama i puderom”, objasnila je Šapiro, dahćući sve jače (Dejevu se činilo da se ona posljednjih nekoliko minuta njiše od umora i briga). “Tako je, muzičari su otišli: desetak maškaranih kostima, a niti jedan par cipela. Bilo bi bolje obrnuto. Ali da ne propada, dali su to djeci... Vi mu gledate u noge? Kažem vam, ovdje imamo ambulantu.”

³ muški kaput bez rukava (prim. prev.)

Prostor drugog sprata bio je mnogo uži i niži: u malim se prozorima moglo vidjeti kako odozgo vise karniše, a strop je Dejev mogao dohvatiti rukom da je to želio. Očito su tu nekada bile pomoćne prostorije. Niska vrata vodila su u svaku.

Šapiro i Dejev pogledali su u nekoliko njih (na pragu su se morali sagnuti kako ne bi vrhom glave udarili u nadvratnik), sve dok u jednoj nisu pronašli Bijelu: nije koračala po sobi, već je samo stajala nedaleko od vrata, pažljivo pregledavajući stanovnike. Da, i tu ne bi bilo moguće hodati – prostorije su bile pretijesne, dječija su tijela gusto prekrila pod.

Ta su tijela bila bizarna. Neki njihovi dijelovi – ruke, ramena, rebra, ključne kosti, vratovi – neobično su bili tanki, s oštro izbočenim kostima. A nekima su stopala, noge, bedra i stomaci bili nevjerovatno debeli, poput jastuka od perja. Isto je bilo i s licima: neki su imali koštane maske, a neki ni lica, već su bili poput žabe napuhane kroz slamku, u čijim su se naborima jedva primjećivali prorezi očiju. Dejev je, naravno, vidio podbuhle (a ko ih nije vidio na Volgi!), ali toliko odjednom, i samo djecu... Neka su bila gola, neka prekrivena baršunastim kamizolom kao kod onog kojeg su već vidjeli. Neka su na glavi imala trouglaste šešire ukrašene izvezenom zlatnom niti s perima i uvijenim perikama. Djeca su ležala na ležaljicama, na podu, lijeno razgovarajući, a mnoga su spavala.

“Prema uputama, naravno, podbuhle i osakaćene ne smiju uzimati”, promrmljala je Šapiro s osjećajem krivice i Dejev je konačno shvatio uzrok njene zbunjenosti, “ali dostavljači... Šta ćemo s njima i oni su ljudi. Svašta se događa, pogriješe: sad donesu odojče, jednog dana trudnu djevojčicu iz Mamadiša – ima trinaest godina, a već trudna...”

“A vi troškove održavanja tih neprihvatljivih oduzmite od plata dostavljača”, predložila je Bijela. “Odmah će prestati praviti greške.”

Šapiro se samo pograbila s osjećajem krivice, ništa nije odgovorila.

“Šuti”, reče Dejev s mržnjom: više nije mogao izdržati.

To je rečeno tiho i u leđa obje žene – teško da su ga čule. Htio je to ponoviti glasnije, dodati nekoliko ohrabrujućih riječi upraviteljici, a također zgrabiti Bijelu za lakat (zgrabiti je jako da je stvarno zaboli) i ne dopustiti joj da više otvori usta... ali mu je onda neko dodirnuo nogu ozada – nježno, poput mačke koja je mahnula repom.

Osvrnuo se: djevojčica, otprilike četiri ili osam godina – toliko mršava da ne možete pogoditi godine – sjedila je na hrpi slame u uglu i pružala ruku onima koji su ušli. Široko otvorene oči – bijele poput dva oguljena kuhana jajeta – zurile su u Dejeva. Dlan joj je bio sklopljen u čamac, njišući se u zraku. Slijepa, shvatio je. Traži milostinju na zvuk.

“Ne trebaš to više raditi”, Dejev je čučnuo pored nje, pomilovao je po ramenu i nježno spustio pruženu ruku na tlo. “Tebe će ovdje nahraniti.”

“Ne trudite se”, okrenu se Šapiro. “Marhum ne razumije – ni ruski ni tatarski. Čini joj se da tako zarađuje svoj hljeb.”

“Ovo je cijela naša palata”, rekla je Šapiro, već u hodniku, gestikulirajući prema stepenicama. “Sad ste vidjeli sve. Idemo dolje, drugovi, dat ću vam čaj.”

Ali nisu stigli sići – začuo se poznati jaki urlik, negdje veoma blizu – moglo bi se pomisliti da je životinjski, da nije bio s kratkim jecajima i mrmljanjem između.

“Senja Čuvaš?”, pretpostavio je Dejev.

Upraviteljica je – iz nekog razloga blijeda, sleđenog lica – klimnula i skrenula pogled.

“Progoni ga krdo ušiju”, objasnila je. “U snu. Bježi od njih, ali ne može pobjeći. Noge su mu bile jako ozeble, a ugrizi insekata sada su vrlo bolni. Senja, dok se budi, hvata te uši na sebi, hvata, hvata... A kad zaspi – one njega... Hajde, drugovi!”, začula se neka propast u upraviteljicinom glasu. “Imam izvrstan čaj – od mrkve.”

Bijela je pogledala Šapiro u oči, pune tjeskobe.

“Ne treba nam čaj”, rekla je.

I hodala je uz zatvorena vrata, osluškujući – u potrazi za onim iza kojih je vikao Senja.

Pronašla je i otvorila.

Ali ta vrata nisu vodila u sobu nego na orkestralni balkon.

A tu nisu ležala djeca nego dječiji kosturi: tako se učinilo Dejevu čim je ušao. Na sastavljenim stolicama, jedni do drugih, bili su postavljeni ležajevi od krpe. Gore su se odmarale kosti – tanke, omotane sivkastom mlitavom kožom. Ista je koža bila omotana oko lobanja i lica, koja kao da se sastojala samo od ogromnih usta i očnih duplji. Kostu su se povremeno micale: ponekad su bez razmišljanja otvarale oči i bezvoljno se njihale u ležajima, ili su ležale nepomično, poluzatvorenih kapaka. Nekoliko djece bilo je postavljeno u velikim ravnim ladicama (na isturenim, s boka rezbarenim ručkama, Dejev je uočio uklonjene police komoda). Jedno dijete je bilo u futroli od šperploče namijenjenoj za kontrabas.

To su bili nemoćni – oni koji su već prošli kroz nesvjesticu od gladi, kroz groznicu od gladi i otekline od gladi i koji su dugo gladovali – ne mjesec, već godine – tako da tijelo nije umrlo od nedostatka hrane, već je bilo iscrpljeno i istanjeno od stalne oskudice. To su bili oni kojih se teško moglo spasiti. Gipsani kupidi gledali su ih sa stropa, smiješeći se.

Tu je ležao i Senja. Više nije vrištao – zagledao se pospanim očima negdje u prazninu i disao poput psa, širom otvorenih usta. Imao je kvrgavu lobanju s rijetkom riđom kosom i apsurdno velikim ušima; u njegovim, gotovo bezubim, ustima samo su dva gornja očnjaka svjetlucala sa strana.

“Donose li vam dostavljači i nemoćne?”, Bijela je govorila veoma tiho, trznuvši bijelim nosnicama. “Prihvatate li? Prosto anđeli milosrđa – svuda uokolo!”

Šapiro je skinula zamagljene naočale s nosa i, ne odgovorivši, pošla ispravljati Senjin pokrivač – komad tapiserije na kojem je još bilo moguće razabrati uzorak jarebica i lovačkih pasa.

Ispod su, iz plesne dvorane prepune zdrave djece, odjekivali povici i smijeh.

“Zašto na tako čudnom mjestu?”, Dejev je pogledao s balkona – vidio je kako su dječaci počeli skakati po parketu.

“Kažem vam da nema prostorija”, upraviteljica je gladila Senjinu obrijanu glavu; bez naočala je njeno sićušno ružičasto lice djelovalo dječije, samo naborano.

“Svejedno je nemoćnim”, rezimirala je Bijela s podsmijehom.

“Nemoj tako!”, Dejev je osjetio kako mu je iznenada postalo mučno u trbuhu – ne od visine balkona, nego od svega što je vidio.

“Razumijem da sam prekršila sve upute”, Šapiro se uspravila i polako vratila naočale na nos. “I spremna sam biti kažnjena. Ali shvatite i vi – vi ste ionako iz Dječije komisije, a ne iz Čeke – gdje ih smjestiti? Vraćati ih nazad u Elabugu ili Laiševo! U izvještaju o rezultatima inspekcije navedite: sve je to bilo isključivo pod mojom odgovornošću i...”

“Nismo mi s inspekcijom”, prekinula ju je Bijela, gledajući upraviteljicu ravno u lice. “Prikupljamo djecu za transfer u Turkestan.”

“Da, da, bilo je takvo pismo...”, promrmljala je Šapiro u nedoumici, a onda odjednom jauknula tankoćutno, djevojački i stavila naboranu ruku na svoje grudi – razumjela sam. “Zašto ste sve to dogovorili? Sva ta ispitivanja i obilaženje prostorija... Svu tu egzekuciju... Zašto niste odmah rekli?” Oči su joj postale ogromne iza debelih stakala naočala: sigurno od ogorčenja, a Dejevu se činilo – od mnoštva suza.

“Morala sam sama obići svu djecu u Prijemnom centru.”

“Odnosno, moj vam zaključak ne bi bio dovoljan?”, upraviteljica je prinijela drugu ruku na grudi, izbacila tanka ramena – svakom sekundom, kao da se sve više smanjivala i skupljala.

“Ne”, rekla je Bijela, već mirno i poslovno, odbacujući optužujući ton. “Jeste li napravili popis djece za put?”

“Da, s malom rezervom. I baš sam htjela pitati Narodni kome-sarijat za obrazovanje...”

“Neće biti povećanja kvote, odmah prekrižite svoju rezervu”, Bijela je pogledom prošla po balkonu. “Molim vas da prekrižite sve koji su na drugom spratu, kao i bebe, one od dvije godine i trudne djevojčice. Ostavite samo zdrave. I bolje – starije.”

“A ako se ja ne složim? I na voz neću dovesti četiristo djece, kako je naznačeno u kvoti, već četiristo deset? Hoćete li ih izbaciti na peron?”

Komesarka nije odgovorila, ali odgovor se jasno mogao pročitati u njenom teškom pogledu.

“Jako vas molim! Na popisu se stvarno nalaze samo oni koji imaju šansu da dođu tamo – kako mi se čini...”

Bijela je šutjela.

“Kako mogu precrtati vlastitom rukom?”, Šapiro je stajala tu, stisnutih šaka u podnožju vrata, kao da se želi zadaviti. “Nezamisliv izbor...”

“Ne trebate nikoga brisati”, rekao je Dejev. “Uzet ćemo sve. I dječaka u kamizolu, i slijepu Marhum i Senju Čuvaša. Uzet ćemo i trudnu djevojčicu. I ove također”, klimnuo je na nemoćne okolo.

“Ne!”, Bijela se oštro okrenula prema njemu, kao da ga je htjela udariti.

“Da!”, odgovorio je Dejev. “Ja sam komandir ešalona. Pripremite papire za otpremu”, rekao je upraviteljici. Potpisat ću.

Ona je samo trepnula očima, prenoseći zbunjenu pogled s jednog gosta na drugog.

“Oni nemaju cipele, niti jedno”, prošaptala je iznenada nemoćnim glasom, a njene nejake ruke mlitavo su pale uz trup. “Trebali bi barem nekako doći do vagona, a tamo će dalje stići vozom...”

“Naći ćemo cipele”, rekao je Dejev. “Naći ćemo!”

“Želite li biti dobri?”, rekla mu je Bijela već na trijemu; nije ni rekla, prosiktala je kroz zube. “Osjećajni? Dobri svima?”

“Želim”, odgovorio je Dejev. “Zar ti ne želiš?”

“Ne!”, stajala je na vratima evakuacijskog centra, četvrtastih cipela čvrsto naslonjenih na granit, kao da se još uvijek nada da će se vratiti i riješiti problem na drugačiji način. “Želim odvesti što više djece u Turkestan – dovesti ih žive! A nemoćne neću dovesti, samo će uzalud zauzeti mjesto u vagonu.”

“Onda je bolje da umru ovdje?”

Dejev je već projurio niz stepenice, ali komesarka se nije pomaknula sa svog mjesta – i on je jurnuo stepenicama, ne znajući da li da ostane s njom ili da ide dalje. Nije htio pobjeći kao zec od lisice.

“To je logika preživljavanja, Dejev! Okrutna, ali logika: prvo pomoći onima koji se još uvijek mogu spasiti.”

“Sve njih se može!”, priskočio joj je izbliza, ali nije mogao gledati u njen nivo, sve je vrijeme izlazio odozdo prema gore. “Spasiti ili barem pokušati.”

“Po cijenu života druge, zdrave djece?”

On je prvi put vidio takve oči kod čovjeka: hladne i istovremeno bijesne. Takve je vidio kod vukova kad su se za vrijeme lova bacali na ljude. A kod ljudi nikad.

“A kako je baš tebe Partija imenovala za dječijeg komesara?!”, očajno odmahujući rukom, Dejev je odletio niz stepenice i odjurio; ali nije mogao odoljeti, okrenuo se u hodu i uz to povikao: “Nisi ti principijelna i nisi bezdušna, ne! I čak nisi kamen! Ti si, Bijela, neprijatelj!”

Komesarka je stajala na trijemu – kao da je srasla.

“Do Samarkanda, Dejev, ja sam vaš jedini i najvjerniji prijatelj”, tiho je odgovorila, ali on je ipak čuo.

Gdje nabaviti obuću? Petsto pari – kao i pet miliona. Niko nije imao takvo bogatstvo – ni u trgovinskim šupama, ni u kantama za otpatke, ni na pijacama. Grad je hodao u cipelama s odvaljenim potplatima, pokrpanim *valjenkama*⁴, opancima od kože ili

⁴ čizme od ovčijeg krzna (prim. prev.)

kudjelje. Na kiši su preko njih stavljali drvena kopita – komade drveta s vezicama – kako bi išli po barama. Kvalitetna obuća na nogama bila je rijetka i dobivala se ili od špekulanata na buvljaku, ili je izdavao vojni intendant (mnogi lukavi ljudi prijavili su se u vojnu službu samo radi jakih čizama). Tako je Dejev dobio cipele – jedva nošene, samo veličine veće od potrebne, iako bez vezica, jednom riječju bajka, a ne cipele! – u službi opskrbe. Ali ni u vojnim skladištima nije bilo zaliha cipela za cijeli puk. Petsto pari dobre obuće moglo se samo posuditi – i to samo od vojske.

Dejev se brzo odvezao do Kremlja, kao da ne juri kroz jesenje blato, već galopira punom brzinom: nedavna svađa dala mu je snagu. Tu je, iza bijelih zidova drevne tvrđave, bila Vojna akademija – iza tih zidina gazilo je zemlju, mamuzalo konje i marširalo po paradama petsto pari čizama toliko potrebnih Dejevu.

Ali nije mu bio dopušten ulazak u Kremlj. Stražar na kapiji – kreten s bajonetom! – bio je tvrdoglav: nema propusnice – nema prijema.

“Ti si ubica!”, Dejev je ustreptao. “Dok se ja ovdje zamajavam tobom, djeca umiru.” I odmah je shvatio da govori njenim riječima, razljutio se više nego ikad. “Idi, prijavi me komandiru!”

A on: “Nemam pravo napustiti svoj položaj.”

“Vikat ću”, zaprijetio je Dejev. “Vikati kao napola nedoklana svinja – zvati upravo tvog komandira dok mi ne izađe.”

A on: “Imam pravo zvati miliciju.”

Dejev je pljunuo i čekao. Ježio se na kiši koja je kapala i zagledao se u stražara, koji se udobno skrivao u stražarnici – želio se pobuniti. No, svako malo oči bi mu skliznule niže – na uredne, s ljubavlju i pažnjom uglačane stražarove čizme.

Razmišljao je o djeci. Šta ako zaista počnu umirati u putu?

Neće. Samo treba uzeti cipele – i djeca će iz hladne kamene palate otrčati u tople vagone. Dejev će ih zatvoriti u te vagone – iza sedam brava, kao najdragocjeniji teret – peći će zagrijavati dok se ne usijaju toliko da u vozu bude ljeto – a on će juriti, juriti kao metak u Samarkand. Za nekoliko nedjelja oni su u Turkestanu.

A već je tamo vječno ljeto. Tamo je sunce vruće, kiše blage. Tamo su pšenica i riža. Tamo je grožđe, krv teče brže od njega, a rumenilo na obrazima cvjeta (nije ga sam probao, ali čuo je). Tamo su gore orašastih plodova i suhих šljiva, krupnih kao dječija šaka. I obilje janjetine – za sve. Samo treba nabaviti obuću...

Tako je čuvao kapiju – zajedno sa stražarom, do mraka. U tvrđavu su ulazili i izlazili ljudi, po njihovoj brzini i nervozu bilo je jasno: to nisu nadređeni. Ušao je u automobil i po marljivo pokazanoj propusnici kroz prozor bilo je opet jasno: to nije to.

Uprava se pojavila uvečer. U dubinama Kremlja zagrmio je konjski topot i stražar se istog trenutka ispravio i usrdno izbuljio oči. Evo ga – dočekali smo, shvatio je Dejev.

Iz vrata je izletio konj. Na konju – neko velik, moćan, u vojničkoj bluzi. Ne razlikujući u mraku pruge na rukavu, Dejev se zaleteo ispod kopita:

“Druže komandire!”

Stražar požuri da odvuče drznika, ali je jahač već obuzdao konja, i on je plesao na mjestu, podižući prednje noge i prijeteci da će razbiti lobanje svima okolo.

“Druže komandire!”, Dejev je kružio oko plešućeg konja, pokušavajući istovremeno viknuti jahaču i pobjeći stražaru, koji je nespretno gnjavio bajonetom koji mu je prijeto iza leđa. “Petsto djece! Umrijet će ako ne pomognete!”

Stražar je sustigao Dejeva i, ne znajući kako ga onespobiti, zgrabio ga otpozadi – kao da hvata djevojku, budala! Laktovi su bili čvrsto pritisnuti uz tijelo, na leđima je visio težak trup, sprečavajući ga da se pomakne.

“Petsto djece!”, Dejev se naprezao, vikao preko topota kopita i pokušavao se izvući iz zagrljaja stražara. “Treba im obuća... očajnički!”

“Zašto ste se meni obratili?”, konjanik je govorio mirno, bez podizanja glasa – uvjeren da će ga se čuti. “Odakle meni obuća?”

“Ne od vas, nego od vaših vojnika! Neka nam posude čizme – ne na dugo, samo da dođu do stanice! U suprotnom, djeca će se prehladiti na takvoj hladnoći! Bosi su – svi do jednog...”

“Predlažete da cijela Akademija ostane bosa?”, jahač je sjedio veoma uspravno na plešućem konju, držeći jednom rukom uzde, a druga je labavo visila uz tijelo (Dejev je već jednom vidio takvo jahanje – kod bivših oficira Carske vojske).

“Samo na jedan sat!”

“Poludjeli ste...”, nije povikao, samo se okrenuo. “A šta ako baš u tom času dođe naredba *u boj*?”

“A šta ako svi umru od prehlade – petsto djece? Izdržali su tri gladne godine, a sada će umrijeti!”, vikao je Dejev i uplašio se vlastitih riječi. “Moraju u Samarkand, na sunce i žito. Ja bih ih požurio tamo, punom brzinom! I umjesto toga razgovaram s vama, gubim vrijeme...”, ljutito je pogledao stražara, koji ga je idalje držao željeznim stiskom. “Ovlaštenje je u džepu na grudima. Pokazao bih ga, ali ruke su mi zauzete.”

Jahač je zapovjedno trznuo bradom i zadihani stražar ga je prestao držati.

“Evo vaših vojnika – sitih i jakih!”, Dejev se nije mogao zadržati, trljajući ramena. “Zar ne možete bosu sjediti jedan sat u toploj kasarni?”

Zavukao je ruku u džep na grudima i pokazao svoje ovlaštenje – podigao je rašireni dokument.

Malo je vjerovatno da bi u sumrak konjanik uspio razaznati ono što je napisano, nije se sagnuo do papira niti ga uzeo – još je malo hodao, gledajući podnositelja zahtjeva sa svih strana, a zatim zapovjedi tiho:

“Javite se u nedjelju u šest ujutro, s kolima. Čekat ćete ovdje na ulazu. Primit ćete petsto pari čizama – na revers. Vratit ćete ih za dva sata. Konjički vod pratit će kola i nadzirati šta se događa. Na najmanju sumnju u krađu državne imovine, izdat će se naredba *vadite sablje!*”

Dejev nije uspio odgovoriti – jahač je povukao uzde i konj je zaigrano skočio naprijed zalupavši moćnim kopitima po kremaljskoj kaldrmi.

Nedjelja je prekosutra. Tako je određen dan odlaska.

Odmah je otrčao do pansiona po svoje stvari – odlučio je te noći prenijeti stvari u voz kako sutra ne bi trošio vrijeme. I želio je pojuriti – do Čajanova. Htio je – već mu je gorjelo u grudima! – upasti u kancelariju uprave i pogledati Čajanova u oči, pogledati ga muški kao ravnog sebi. I reći: Ona nije naš čovjek – Bijela. Nije na našem putu. Ja se, naravno, mogu nositi sa ženom u ešalonu, ali ona će piti krv poput tvog vampira. I to ne moju, nego dječiju krv. Strašno je prepustiti je djeci. A to što je ona komesar je greška. Odgovorno izjavljujem, družo Čajanov. Ne žalim se, već izjavljujem.

Ali bi ispalo da se Dejev žali.

Bila bi sramota žaliti se na jednu ženu.

I zato nije išao do Čajanova. Samo je pogledao upaljeno svjetlo na prozoru njegove kancelarije u zdanju stanice i krenuo dalje, prugom, po blistavoj mjesečini i hrskavom tucaniku do stražnjeg dijela stanice gdje je prazan voz čekao da krene na put.

Je li prazan? Prozori jednog od vagona sijali su blijedožutom petrolejskom svjetlošću.

Rade li tesari do kasno? Ali svi građevinski radovi završeni su prije ručka: Dejev je sam prošao vozom, provjeravajući čvrstoću nabijenih kreveta i glavnom majstoru potpisao zapovijed o radu. Prosjaci su bili u potrazi za noćenjem? Jesu li lopovi dočekali da uđu u voz?

Opipao je revolver u naborima bluze – još nisu izdali ni oprtače ni uniforme kazanjskim, transportnim ranicima pa je zato oružje morao nositi na jednostavan način, u džepu. Pokušavajući nečujno koračiti po hrskavim kamenčićima pod nogama, približio se vozu.

Izvana je bilo nemoguće zagledati se u vagon – prozori su bili visoki, Dejev je mogao vidjeti samo dio stropne obloge. Na stropu se vijorila sjena – odmjereno i široko, poput njihala.

Izvadio je revolver. Polako, zadržavajući dah, popeo se željeznim stepenicama do vrata vagona. Uhvatio je kvaku i sporo je povukao. Izvadiвши oružje naprijed, kliznuo je unutra.

Nasred vagona osvijetljenog petrolejom, ženska su se bedra njihalala: komesarka Bijela prala je pod – u donjem rublju lagano savivši koljena i isturene snažne zadnjice. Donje rublje bilo je muško, odsječeno poput kratkih pantalona i gotovo u potpunosti otkrilo noge – vitke, poput dječaćkih, s jedva izraženom zaobljenošću listova.

“Kuda idete, Dejev?”, osjećajući tuđu prisutnost, Bijela se uspravila i obrisala lice nadlanicom. “Dogovor je bio: noću očistiti.”

Lampa je stajala na podu – radi boljeg osvijetljenja prostora za pranje – a ženski je lik odozdo bio osvijetljen nekom fantastičnom pozorišnom svjetlošću. Gole noge su se jarko zlatile, u najsitnijim detaljima: koljena – jamice i kvрге – poput dvaju dječijih lica; gležnjevi – suhi i tanki, mogu se obuhvatiti rukom; a stopala su! – uska, ali ne mala, kako je mislio Dejev, nego dugačka. Čak mu se činilo da može razlučiti sitne dlačice na vanjskoj strani ženskih potkoljenica. Njen torzo bio je obavijen sjenom, a glava joj se jedva vidjela u mraku vagona.

“Tražio sam obuću”, Dejev nije znao kuda bi pogledao. “I dobio sam! Odlazimo prekosutra.”

“Brzo”, ona odobravajući klimne i priđe bliže. “Da li su moji savjeti pomogli? Pritisnuli ste uza zid upravnika Gradskog odjeljenja za nabavku i zaprijetili da ćete se požaliti Čeki?”

Duboko je disala, smirujući zadihanost od posla. I mirisala je na so. Iz neiscijeđene krpe kapala je voda.

“Skrenite pogled. Da li sam pogodila?”

“A ti se obuci!”, Dejev se odmah razbuktao. “Onda ga neću skretati.”

I prisilio se da joj se zagleda u grudi – evo ti! Drsko je zurio u otvoreni pojas ispod potkošulje – evo ti! – ne trepćući, već namjerno čak i zakolutavši očima i osjećajući obraze kako se žare od srama. Razgledao je sve – vrat, ključne kosti i kap znoja u rupi između njih. I on sam nije znao kako se snalazio u takvoj tami, ali vidio je.

“Za vas sam ja komesarka, a ne žena, Dejev”, prišla je Bijela, a njegovo tijelo se prikralo, ispruženo kao struna, kao da su ga povukli do stropa kako bi postao barem jedan centimetar viši. “Kakva je onda razlika u čemu sam? Ili u čemu ste vi? Zar ne?”

Nije mu uspjelo postati viši.

Bijela je pocijepala krpu na dva dijela i bacila jednu polovicu Dejevu pred noge. I sama se vratila u oprano područje i nastavila s čišćenjem.

Radila je brzo i dobro. Ruke su zamašno klizile po podu, leđa su joj se elastično njihala. Kosa joj se njihala u ritmu pokreta, blistajući poput zlatnog oblaka u polumraku petrolejskog svjetla... Dejev se povukao i okrenuo.

Odjednom je shvatio da još uvijek drži revolver u ruci. Počeo ga je vraćati u bluzu, ali mu nije mogao upasti u džep.

Na kraju je stigao tamo. A onda je zamalo cipelom srušio kantu vode. Kakva nespretnost!

Bacio je torbu sa stvarima na policu, skinuo bluzu i počeo se izuvati. Otrčao bi do sljedećeg vagona i čistio, ali je bila samo jedna lampa. Ne možeš se iskrasti ni na drugi kraj vagona – krug svjetla je malen, na osvijetljenom dijelu moraš ići unazad. I hoću! Nije velik zadatak – nekoliko sati trljati podove s drskom djevojkom. Pantalone je zavrnuo do koljena, a rukave bluže do lakata. Spreman za čišćenje!

“A ja nisam uspjela”, nastavila je u međuvremenu Bijela. “Vaš zapovjednik Čajanov odbio vas je skloniti s rute. Čvrsto smo se uhvatili ukoštac. Rekla sam mu: Prilično je slab ispao vaš Dejev – nervozan, osjetljiv, poput mlade dame. Neće ih dovesti...”

Dejev, koji je upravo ispirao svoju krpu u kanti, sledio se – sagnut napola, s mokrom krpom u rukama.

Gole komesarkine noge ocrtavale su se ispred njega, odstupajući korak po korak, ostavljajući za sobom čiste podne daske.

“...A Čajanov mi je odgovorio: Ako ih neko doveze, onda je to Dejev.” Noge su bile sve bliže. “Barem će na putu zamijeniti vozača, čak i mehaničara. I lokomotive, kaže, zna kao otac vlastitu djecu.

Rijetko odstupam, ali tu sam morala.” Noge gotovo do samog njegovog lica, ispružiš ruku – dotakneš. “Jeste li stvarno najbolji?”

Dejev je mokru krpu bacio na pod; velike kapljice – gađaju u svim smjerovima.

Skinuo je bluzu preko glave, strgnuo pantalone, bacio ih ustranu – također je ostao u donjem vešu.

Zgrabio je tešku kantu i iz nje izbacio svu vodu – na oprano. I istovremeno na noge, glatke i bestidne. Šteta što je bila samo jedna kanta!

Val se razlio po vagonu, oblio dno petrolejske lampe – svjetlo se nije ugasilo, samo je malo zatreperilo. Dejev se zaletio u tu vodu četveronoške i počeo revno mahati krpama – perući za komesarkom.

Nije odgovorio.

Bijela je neko vrijeme stajala, gledajući Dejeva, i počela pomagati...

Lampa na petrolejki je ispravno svijetlila – i radili su ispravno, rad više nisu prekidali razgovorima. Prilikom pranja podova razlika u njihovoj visini postala je neprimjetna. Potkošulje su bile potpuno iste, a pantalone su se razlikovale samo po dužini.

U vagonu je bilo tiho. Sjene čistača padale su na strop, čas prilazeći, a zatim se razilazeći. Svježije izrezane police mirisale su na katran.

S gornje je police visio rub uredno rasklopljene suknje, preko koje se priljepila tamna hrpa – muška bluza.

Dan prije odlaska vodila se beskrajna bitka.

Dejeva, koji je jedva odrijemao nakon noćnog čišćenja, u zoru je probudio težak udarac u rame. Otvorio je oči – čovjek. Ne čovjek, nego planina: ramena mu jedva stanu u prolaz, a glava tjemnom podupire strop. U ruci planine nalazi se kofer od šperploče s crvenim krstom naslikanim u sredini.

“Doktor”, obradovao se Dejev iz sna.

“Ne”, odmahnuo je glavom čovjek-planina. “Bolničar.”

Bolničar je izgovarao riječ “ne” češće od ostalih. “Ne, vagon sa sjedištima za ambulantu neću uzeti – previše su mali prozori. A vagon-crkva – može.” “Ne, ambulanti nije mjesto u središtu kompozicije. Treba je premjestiti nakraj.” “Ne, pacijenti će padati s takvih kreveta. Osigurajte svaki sigurnosnim kaišem.”

Dejev je išao od voza do stanične zgrade i obratno – zahtijevao je manevarku za premještanje vagona (našao!), kaiševe za krevete (našao! ali nije bilo kaiševa, već samo konjska užad), željeznu peć za kipuću vodu (i to je iznenada otkriveno!), sto za operacionu salu (rekvirirali su kuhinjski, iz hranilišta), deke za ublažavanje groznice (to se pokazalo najtežim – dobili su samo desetak prtljažnih vreća od platna)... Išao je putem slijedeći upute bolničara i pitao se: koliko mu je godina?

Čovjek-planina bio je star i snažan. Kosa, kao kod ježa, bila je sijeda; također sijede obrve, zarasle dlake u ušima i bujni snopovi brkova ispod krompirastog nosa. Obrijani obrazi i naborani vrat. Leđa – dvostruko šira nego u Dejeva – s godinama su se zgrbila, iako od toga nisu izgubila svoju impresivnost, samo su ih dobila. Ruke – pozamašne, s ogromnim šakama – na unutrašnjoj strani prekrivene staračkim pjegama, ali nisu visile uz tijelo, već su bile malo podignute sa strane, kao da je iz Buga izbijala nekakva sila. Vojna prošlost čitala se u pojavi bolničara jednako jasno kao i njegova nevjerovatna snaga. A godine nisu bile čitljive: starčevi su pokreti bili brzi, a oči su mu bile potpuno mlade.

“Dugo ste u penziji?”, upitao je Dejev, kad su on i Bug s obje strane obuhvatili masivnu peć od lijevanog željeza i vukli je po vagu u potrazi za prikladnim mjestom.

On je već uspio porumenjeti i lice mu se oznojilo, a bolničar je zadržao iznenađujuće svjež izgled.

“Odavno”, složio se s njim prvi put toga dana. “Od prošlog stoljeća.”

To znači da je imao najmanje šezdeset godina: vojni bolničari su nakon dvadeset godina službe odlazili u civilnu službu.

“Meni je sedamdeset jedna”, nasmijao se Bug gledajući Dejeva, zbunjenog kalkulacijama; zatim je ogromnim rukama zgrabio peć, podigao je i odnio do susjednog prozora, sam. “Ne boj se, unuče, neću umrijeti do Samarkanda.”

“Ne unuk, već komandir ešalona!”

Starac je pljesnuo dlanom po lijevoj strani željezne peći (stajati će ovdje!) i samo mu uzvratio osmijehom, otkrivajući žute zube – snažne, bez ijedne pukotine ili tamne mrlje.

Vani je dodijeljeni kuhar već čekao. Taj je imao mladosti u izobilju! Dječak, neskladan – veoma mršav, poput ložača, i jednako crn: tamna koža, oči i obrve – kao ugljen obojeni, crna kosa – stršeća. Nije Votjak, ni Marijac, vrag zna ko je – on sam nije mogao objasniti, jer uopšte nije govorio ruski, već je samo razumio, pa i to s poteškoćama. Ime mu je Memelja.

“Znaš li kuhati?”, Dejev ga je pitao, sjetno gledajući kuharovu neurednu glavu i prljavštinu ispod mladićevih noktiju. “Znaš li skuhati kašu za pet stotina usta? A čorbu od raženog brašna? A kašu od heljde?”

Memelja je marljivo i često klimao glavom, trepćući buljavim očima. Razumije li?

Bilo je nemoguće pustiti takvog kuhara samog da nabavi hranu – zajedno su otišli u Odjeljenje za opskrbu. I nije bilo uzalud: u njemu nije bilo ni heljde, ni raženog brašna ni druge hrane prema popisu zahtjeva.

“Čime ću tokom puta hraniti djecu?”, Dejev je prijeteći disao službeniku iza pulta. “Nije na popisu, dajte ono što jest!”

“Nema ničega!”, lijeno je odgovorio, grčeći lice. “Jeste li možda vi jedini u cijelom gradu s izgladnjelom djecom?”

Sam Dejev nije primijetio kako je preskočio pult. Gle – već je držao kancelarijskog pacova za grudi i gotovo da se nije zabio u to dosadno lice.

“Daj, kažem”, šapnuo mu je na uho “sve dok Čeka nije podnijela prijavu protiv tebe..”

Na tome su se dogovorili. Umjesto heljde, Dejev je dobio proso; umjesto brašna – zobene mekinje; umjesto hljeba – proso i grašak. Dobio je i malo kukuruza i raži te dosta soli i pogača od suncokretovog ulja. Sam Dejev premetao se po policama u potrazi za skrivenim blagom – maslacem, kafom ili sušenom ribom – ali u skladištu nije bilo takvog bogatstva.

Nije bilo ni noževa, ni zdjela s kašikama. Zauzvrat su morali prihvatiti limene šolje pukovnije, ugravirane u obliku prekriženih bajoneta i natpisa *Za izvrsno gađanje* – njih je bilo bezbroj. Iz njih niste mogli jesti kašu, nego piti, o supi i *kiselju*⁵ nije bilo ni govora – ali sve je bolje nego rukama vaditi iz kotla! Šolje su bile iz carskog vremena, ali grb s orlom bio je na dnu i toliko malen da je nalikovao na sitnu mrlju koju se moglo zanemariti.

Sve to vrijeme Memelja je bio stisnut uza zid, stidljivo klimajući Dejevu, službeniku-gadu, prema kutijama sa zveckavim šoljama – izgleda da je kuhar bio veoma plahe naravi i pomalo glup. Dejev je zaista imao sreće s osobljem!

“Probaj da ti kaša samo jednom zagori i izaći ćeš na prvoj stanići”, zaprijetio je Memelji dok je dobivene stvari s njim vukao u voz koji ih je čekao.

Prijetio je, iako je znao: nikoga on neće protjerati i nikoga neće izbaciti, jer je imao premalo pomoćnika.

Memelja je spremno odmahnuo glavom u znak slaganja. Zatim se popeo na kolica i počeo nježno milovati vreće sa žitarcama, šapćući im nešto umirujuće na svom jeziku.

Nisu to uspjeli dovesti do vagona-kuhinje i istovariti hranu koju su nabavili – stigle su socijalne sestre. Došle su, ne jedna po jedna već cijelo jato: jedanaest saradnica – tri puta manje nego što je bilo

⁵ voćni sok s krompirovim brašnom (prim. prev.)

potrebno za takav ešalon. Ali u Narodnom komesarijatu za obrazovanje očito ih više nije bilo i Dejev je trebao biti zahvalan na tome.

Naboranih čela, zamotanih usta, kvrgavih prstiju – sestre su bile strogog izgleda i šutljive. Dejev bi volio prihvatiti strogost i poodmakle godine žena zbog iskustva i radovati se, ali nije išlo: sve su bile novaci.

Bivša sobarica. Činovnikova žena čiji je suprug nestao u nemirnoj sedamnaestoj. Udovica popa. Propala krojačica. Baškirska seljanka koja je izgubila cijelu porodicu u Građanskom ratu. Opštinska bibliotekarka koja se preselila u grad na početku gladi, jer je u njenoj opštini njih pola umrlo, a knjige bile raskidane i spaljene u peći...

“Ima li među vama socijalnih radnica?”, beznadežno je upitao Dejev, hodajući pored reda novopridošlica poredanih u vozu i gledajući njihove izbljedjele marame i pohabane kape.

Nije čuo odgovor.

“Učiteljica?”

Nema odgovora.

“Sestara milosrdnica?... Medicinskih sestara?... Dadilja?”

Jedna od žena načinila je korak naprijed, a Dejev je usred rečenice zašutio. Kako prije nije primijetio tu paunicu? Bila je mlađa od ostalih – još uvijek daleko od četrdesete – i toliko lijepa da u prvoj minuti poznanstva nije htio razgovarati s njom, već samo gledati je. Tamne oči i obrve, bjelina lica i prekrasna punoća tijela – sve je to neobično pristajalo jedno drugom. U glavi mu se počela vrtjeti apsurdna stvar koja je došla niotkuda: *perzijska princeza*.

“Imam predstavu o građi ljudskog tijela”, rekla je. “Mogu pružiti prvu pomoć djetetu ili odrasloj osobi.”

Po mekoći izgovora moglo se razabrati: tatarski. To znači da princeza nije perzijska nego tatarska. Dejev je progutao slinu suhim grlom i pokušao svom glasu dati najveći autoritet.

“Medicinarka?”

“Ihtiolog.”

“Ko?”, bio je zbunjen poput djeteta.

“Specijalist za proučavanje riba.”

Dejev je shvatio da trepće očima poput Memelje. Skrenuo je pogled, pročistio grlo, ispleo obrve i smrknuto pogledao ostale. I sestre su ga smrknuto gledale.

“Studirala sam na Sveučilištu u Zürichu, na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu”, nastavila je princeza. “Duboko sam proučavala biologiju.”

Dejev nije znao gdje je taj Zürich – u Njemačkoj ili u Holandiji. Ni koje su to nauke koje se nazivaju prirodnim.

“Jeste li se brinuli o ranjenicima?”

“Ne. Radila sam u Kazanjskom botaničkom vrtu. Moj je zadatak bio stvoriti egzotičnu kolekciju za akvarij.”

“Kakvu kolekciju?”, opet se nije mogao suzdržati, pitao je ponovo.

I naljutio se što ponovo pita – poput idiota. Ta je žena znala govoriti u zagonetkama, kako bi drugi ispali budale!

“Egzotične. Drugim riječima, rijetke. Morski konjici, ribe-klovnovi, ribe-leptiri...”, smeđe oči su odjednom postale umiljate i sanjarske “... mavarski idoli, carski anđeli...”

“Zašto niste sjedili u tom botaničkom vrtu s anđelima, idolima i carevima?!”, nije se mogao suzdržati. “Zašto ste došli do mog voza, zauzeli tuđe mjesto? Da nije bilo vas, možda bi Narodni komesarijat za obrazovanje poslao neku medicinsku sestru ili apotekarku! Sve su bolje od ribara...”

“Nema više botaničkog vrta”, odgovorila je mirno. “Konji su ga pojeli.”

“Koji konji?”, ostao je zatečen.

“Tu je bila smještena konjička pukovnija, u osamnaestoj godini. A konji su umjesto sijena pojeli sve egzotične biljke. A ono što nisu konji pojeli, počeli su potpaljivati ljudi u devetnaestoj.”

“Gospode, šta je bilo s tvojim ribicama”, uzdahnula je jedna od žena.

“Ribice?!”, Dejev se razbjesnio. “Pa, slušajte moju zapovijed, drugarice sestre! Podijelite se u parove i u vagone! Pripremite

prostorije za prihvat djece. Ogradite svoja mjesta za spavanje zavjesama. Uzmite petrolej za lampe i ugalj za peći. A brbljanje na stranu. Marš!”

Žene su poskočile, užurbale se, počele čavrljati međusobno, razdvajajući se u parove. Ubrzo su se raštrkale među vagonima. Tako treba izaći na kraj s njima: ne treba s njima blago, treba im zaprijetiti!

Samo je princeza stajala na istom mjestu, kao da nije čula naredbu. Pričekala je dok u blizini nije bilo nikoga i približila se Dejevu.

U njenoj blistavoj crnoj kosi, razdijeljenoj na sredini i s pletenicama iza glave, primijetio je sijede pramenove.

“Ne uznemiravajte se tako”, rekla je tiho, gledajući ga u oči. “Žene se mogu nositi s djecom, zato i jesu žene. Imala sam ja sina, tako da mogu uspavati ili nahraniti dijete.”

To “imala” je izrekla na poseban način, a Dejev se nije usudio okriviti je za nepoštivanje zapovijedi.

“Kako se zovete?”

“Fatima Sulejmanova.”

Tako je – Tatarka.

“Osim tatarskog, koje jezike govoriš, Fatima?”

U vozu su se očekivala veoma različita djeca – znanje čuvaškog ili marijskog bilo bi korisno.

“Arapski, francuski”, počela je nabrajati, “naravno i njemački. Na sveučilištu sam pohađala tečaj starogrčkog, ali neobavezan i samo godinu dana...”

“Uredu”, Dejev je tužno odmahnuo rukom. “Idi, Fatima, sredi se. Sutra ustani rano.”

Ona se okrenula i prošla vozom – s tako ravnim leđima, kao da nosi svoj mali kofer, ne u ruci već na glavi. Noge je u slomljenim cipelama uredno postavila na zemlju, kao što to rade balerine u filmu.

Dejev je pogledao njen otrcani kaput, očito je bio tuđi, pamučne čarape skupljene poput harmonike dugmetare na njenim gležnjevima – i mislio je da bi mu po godinama mogla biti majka.

Starac u osamdesetim, jato ostarjelih glupača i nijemi ludak-kuhar – to je bila njegova četa. Eto koji su bili imenovani da ga podrže i pomognu mu na višednevnom putovanju: da održi *vijenac* i putnike čistima, hrani ih, liječi i štiti. Eto kome je Dejev povjerio živote djece – povjerio, ne želeći. I za koga je morao odgovarati kao za samog sebe.

Bila je tu i zlobna komesarka, ali ujutro je negdje nestala. Dejev je posumnjao da je nestala u ranim jutarnjim satima s razlogom – sigurno je pošla u Dom za dječake u Voskresenskoj ulici, gdje također očekuju evakuiranje. I Dejev je trebao tamo otići, ali zar se možete maknuti od vreve u vozu?

Bijela je došla poslijepodne. Dejev ju je vidio s prozora vagona – smirenu, poslovnu, kako korača tračnicama s platnenom vrećicom na leđima – i iznenadni se topli i radosni osjećaj probudio unutra: u svoj svojoj surovosti, komesarka je bila pouzdana poput bajoneta.

“Jeste li već dobili dodatni vagon?”, pitala je umjesto pozdrava, otvarajući vrata kupea. “Gdje ćete smjestiti sve one koje ste jučer tako milosrdno dogovorili – i za koje ste obećali da ćete ih sigurno odvesti u Samarkand?”

Radost je odmah nestala.

“Po dvoje ili troje će leći”, Dejev je upravo dovršavao akt koji je hitno bio potreban staničnim vlastima, primao je formirani voz od osam vagona, uključujući pokretnu crkvu i poljsku kuhinju.

“Leći će”, složila se Bijela. “A noću padaju s gornjih polica i lome ruke i noge, ili čak kičmu.”

Olovka se zaledila na papiru, ne došavši do kraja retka. Komesarka je imala pravo: to bi se moglo dogoditi, i to je sasvim moguće.

“O čemu ste razmišljali kad ste davali obećanja?”, nastavila je tiho, Dejevu već poznatim tonom tužioca.